

LENKOVICS BARNABÁS

A pozitív adólista alkotmányossági háttere

A tanulmány sorra veszi a magánjogban – különösen a dologi jogban – régóta ismert közhiteles nyilvántartásokat (pl. telekkönyv, cégjegyzék, szabadalmi lajstrom), az ezek által védett magánérdekeket és közérdekeket. A pozitív adólistát nagyobb súllyal vagyoni nyilvántartásnak tekinti, amihez a személyes adatok csak másodlagosan szükségesek. Így végül arra a következtetésre jut, hogy – az egységes és kötelező pozitív adólista létrehozása mellett és ellen szóló jogi és jogon kívüli érveket egybevetve – az alkotmányossági mérleg nyelve az „igen” oldalára billen. Ez az új jogintézmény az adósok, a hitelezők, a pénzügyi szektor és a nemzetgazdaság egyensúlya és biztonsága szempontjából egyaránt szükséges és hasznos, más alapjogokra gyakorolt korlátozó hatása arányos, a kitűzött célok elérésére pedig alkalmas. Azonban, mint minden hatalmas, sokirányú felhasználási lehetőséget magában rejtő adatbázis esetén, szigorú törvényi garanciákkal kell már a létrehozását, majd a felhasználását is körülírni, erre hivatott szakhatóság útján a törvényességét felügyelni, nem feledkezve meg az egész folyamat alapjogi (alkotmányos) kontrolljáról sem.

1. NYILVÁNTARTÁSOK, JEGYZÉKEK, LAJSTROMOK

A hétköznapi életben a „listázásnak”, listára kerülésnek inkább negatív felhangja van. Visszacsend benne a Rákosi-korszak „bélistázása” vagy a közelmúlt „ügynöklistái” körüli történelmi-politikai vihar. Ezek a negatív érzések eleve az alapvető szabadságok és az emberi jogok tömeges megsértéseihez tapadnak. Úgy tűnik, hogy a „pozitív” jelző használata az adólista előtt önmagában nem képes feloldani ezeket az ellenérzéseket. Mert ha valaki adós, azaz adóssága van, adósságba verte magát, eladósodott stb., az eleve nem ugyanaz, mint ha valaki hitelező, azaz hitelezni képes, feleslege van, vagyonos stb. Ha pedig ráadásul egy listára is felkerült, régen rossz; nekünk pedig ajánlatos körültekintően bánni vele, különösen ha – eshetőlegesen bár –, közvetlenül vagy akár csak közvetve (pl. a bankunkon keresztül, ahol a megtakarított pénzünket tartjuk), vagyoni (szerződéses) viszonyba kerülünk egymással. A lista tehát komoly dolog, de talán nem volna olyan félelmetes, ha – negatív felhangját elkerülendő – másként neveznénk, annak, ami: nyilvántartás (regisztráció), mint pl. az ingatlan-nyilvántartás vagy az ingó jelzálogjogi nyilvántartás; jegyzék, mint pl. a cégjegyzék; avagy régies jogi műszóval lajstrom, mint pl. a szabadalmi- vagy a védjegylajstrom. De lajstromozták és lajstromozzák a bányákat, a hajókat és más vízi járműveket, a légi járműveket és legnagyobb tömegben a közúti teher- és személygépkocsikat is. Nyilvántartják a védett műkincseket, a muzeális értékű tárgyakat és levéltári anyagokat, dokumentumokat akkor is, ha magántulajdonban vannak. Legújabbban pedig nyilvántartják egyes fokozottan védett növény- és állatfajok egyedeit, a természet vé-

dett képződményeit (pl. a barlangokat) is. A korántsem teljes felsorolás közös jellemzője, hogy elsődleges tárgyuk valamely dolog, vagyontárgy, vagyoni értékű jog. A nyilvántartások rendeltetése pedig az, hogy védjék a dologhoz fűződő közérdeket és magánérdekeket, magát a dolgot, annak tulajdonosát és a vele szerződő feleket. Másodlagosan, de szükségszerűen tehát védik a dologhoz jogilag kötődő, azzal kapcsolatba kerülő személyeket, azok személyi érdekeit is. A nyilvántartások, lajstromok tartalma pedig nem más, mint a dolgok (jogok) és személyek (jogalanyok) legfontosabb, jogilag releváns adatai. És itt adódik a témánk szempontjából talán legfontosabb elhatárolási kérdés: ezek vagyoni vagy személyi adatok? Ha pedig szokványos jogász trükkkel az volna a válasz, hogy is-is, akkor a következő kérdés: melyik az elsődleges és melyik csak másodlagos (melyik a fő- és a mellékszereplő). További kérdés, hogy a vagyoni és a személyi érdekek nézőpontjából melyik milyen súllyal, egymás közt milyen arányban esik a latba, azaz Justitia mérlegének serpenyőjébe?

2. SZEMÉLYI ÉS VAGYONI JOGOK

A „személyi” és a „vagyoni” viszonyok megkülönböztetése a magánjog (polgári jog) által szabályozott életviszonyok klasszikus, elsődleges felosztása, törvényi [Ptk. 1. § (1) bek.] és tankönyvi tétel. E kettőt már a kezdő joghallgató sem keverheti össze, különben nem marad joghallgató. A személy ugyanis nem lehet dolog, az ember csakis alanya lehet a jognak, tárgya soha. Nem adható-vehető sem egészében (mint rabszolga), sem részeiben (szervként, szövetként), önrendelkezési ügyletei mindig személyiségi jogügyleteknek minősülnek, azok is a törvény szabta keretek között [Ptk. 75. § (3) bek.]. Az ember mint személyiség a törvény fokozott oltalma alatt áll, ebben a minőségében őt mindenki köteles tiszteletben tartani [Ptk. 75. § (1) bek.].

Más azonban a helyzet fordított irányban: egy vagyontömeg (mint célvagyon) jogi személyiséggel (alapítvány, társaság) ruházható fel. A jogi személy azonban nem természetes, hanem mesterkélt, művi konstrukció, lehetnek ugyan személyhez fűződő jogai, de nem azok, amelyek jellegükénél fogva csak az emberhez fűződhetnek [Ptk. 75. § (2) bek.]. A jogi személyek jellemzően egészben vagy részenként adhatók-vehetőek, átalakíthatók és megszüntethetők stb. Ezen jellemzőik már a tulajdon és a szerződés szabadságából adódnak. A tulajdon mint dologi státuszjog egyúttal alkotmányos alapjog is, forrása más gazdasági alapjogoknak (az egyéni és a társas vállalkozásnak, a szövetkezés szabadságának, az öröklésnek), továbbá a szerződési szabadságnak is, mint a piacgazdaságból levezethető alkotmányos jognak (nem alapjognak, mert lényeges tartalma korlátozandó, és korlátozva is van). A gazdasági alapjogok gyakorlása és a rájuk épülő, arányos köztelherviselés kötelezettsége elválaszthatatlanul kapcsolódik a munkához való joghoz és a szociális biztonság körébe sorolt jogokhoz (egészségügyi ellátáshoz, nyugdíjhoz, lakáshoz), de érintenek más alapjogokat (oktatást, művelődést, esélyegyenlőséget stb.) is. Így összességében a gazdasági-vagyoni viszonyok – a jogállamiságból és a jogbiztonság követelményéből levezethető – biztonsága és védelme ugyanúgy fontos alkotmányos érdek, mint a személyek biztonsága és védelme. Legfeljebb a biztonság és védelem jellegében, módszereiben lehet különbséget tenni, ami viszont a

vagyoni viszonyok mobilitásából, dinamizmusából, forgalomképességéből adódik. Ilyen eltérés a vagyoni státuszjogok (dologi jogok) körében a nyilvánosság elve, ami egy évezredes, szerves jogfejlődés eredménye.

3. TITKOSSÁG ÉS NYILVÁNOSSÁG

A magánjog egészében – úgy is, mint a privát autonómia jogágazatában – általában a magántitok (elvé) az uralkodó. Azt is mondhatnánk, hogy a magánjogi viszony általában a felek „magánügye”. Különösen így van ez a személyiségi abszolút jogok, a személyi viszonyok alakítása tekintetében. A személyhez fűződő jogok körében a magántitok kiemelten védett jogtárgy, amelynek egyes speciális esetei külön nevesített védelemben is részesülnek (magánlakás, levél- és távközlési titok, orvosi és ügyvédi titok, személyes adatok). De a vagyoni viszonyok körében is: a gazdasági-kereskedelmi viszonyokban fontos szerepe van az üzemi és üzleti titoknak, nevesítetten is a banktitoknak; egy szerződés tartalmának mikénti meghatározása (a blanketták kivételével) általában a két fél „belügye”; végezetül egy végrendelet tartalmának a meghatározása az örökhatály legszemélyesebb magánügye. A magántitok elvének főszabályként való érvényesülése alól azonban még ezekben az esetekben is vannak törvényi kivételek, más szóval, ahogyan a privát autonómiának általában, úgy ennek az elvnek is megvannak a törvényi korlátai, amelyek vagy más személyek törvényes érdekeire, vagy a közérdekre való tekintettel fogalmazódnak meg.

A nyomós magánérdekek és a közérdek a dologi jogban mint a „vagyoni berendezkedés” jogában olyan súllyal esnek a latba, hogy a fenti elv érvényesülését megfordítják: a dologi jogban főszabályként a nyilvánosság elve érvényesül, amelyhez képest másodlagos (de nem jelentéktelen!) szerep jut a titkosságnak. A nyilvánosság elvét erősíti igen gyakran pusztán a „dolgok természete” és a dologi jogok abszolút jellege.

Ami a dolgok természetét illeti, egy személynek egy dolog feletti közvetlen uralma általában mindenki számára nyilvánvaló, sőt, maguk a jogosultak is azt akarják, hogy uralmuk ténye nyilvánvalóvá (azaz nyilvánossá) váljon. Az ember általában a saját ruháját hordja, a saját autóját vezeti és a saját lakásában lakik. A saját dolgai feletti uralmát igyekszik megjelöléssel, jelzésekkel, tájékoztatással, illetéktelenek kirekesztésével, távoltartásával és számtalan más módon a kívülállók tudomására hozni.

A nyilvánosságot szükségképpen igényli a dologi jogok abszolút jellege, szerkezete is. A mindenkire kiterjedő, kötelezetti oldal eleve felöleli a kívülállók teljes körét, azaz a legszélesebb nyilvánosságot. Ez azonban önmagában a nyilvánosság alapelve válásához kevés volna. Ahhoz a nyomós közérdek mellett mind a jogosulti, mind a kötelezetti oldalon magánérdek is fűződik. A jogosultnak elemi érdeke, hogy dologi jogosulti minőségét mindenki elismerje és tiszteletben tartsa. Ezt titkosság esetén nemigen remélhetné. A kötelezetteknek pedig elemi érdeke annak az ismerete, hogy kívül szemben milyen terjedelemben kötelezettek az elismerésre, tűrésre, tartózkodásra. A dologi jogok elismerése csak azok megismerése után remélhető.

Természetesen a közérdek szempontjából sem közömbös, hogy egy jogosult csak egy meghatározott személytől követelhet egy meghatározott magatartást (kötelmi viszony),

vagy pedig mindenkitől (dologi viszony). Egyik esetben csak egy személlyel szemben kell törvényi (bírói) védelmet nyújtani, a másik esetben bárkivel szemben. Emellett a szűken vett jogi-dogmatikai érdek mellett azonban sokkal fontosabb társadalmi, gazdasági és politikai érdekek is fűződnek a dologi jognak mint a vagyoni berendezkedés jogának nyilvánosságához. A társadalmi-gazdasági rend stabilitása és a vagyoni forgalom biztonsága egyaránt megköveteli az alapvető vagyoni viszonyok rendjének szilárdságát, áttekinthetőségét(!), ellenőrizhetőségét. A társadalmi-gazdasági rend stabilitásához az anyagi javak igazságos – tehát nem egyszerűen csak jogszerű, de a társadalom által erkölcsösnek is tekintett – elosztása-megoszlása szükséges. Ez részben a tulajdoni rend bizonyos fokig tudatos alakítását, időszakonkénti kiigazítását feltételezi, részben a közterhek arányos viselését, a különböző vagyonok teherbíró képessége szerinti, differenciált mértékben. A politikai és törvényhozói tudatossághoz mindkét területen a dologi jogok alanyainak, tárgyainak, mértékeinek – legalábbis a lényegi elemek tekintetében – egzakt, megbízható ismeretére van szükség, aminek a szigorú titkosság útját állná. Ha kisebb léptékben is, de a vagyoni forgalom biztonsága, azaz a termelés, a kereskedelem, az árucsereszonyok alanyainak kölcsönös érdeke is megköveteli a dologi (elsősorban a rendelkezési) jogosultságok, ezen belül a magánjogi terhelhetőségi mértékek (hitelbiztosítéki értékek, hitelképesség, fizetőképesség stb.) bizonyos mértékű nyilvánosságát. A társasági (kereskedelmi) jogban és a bankszektorban egyaránt elvi jelentőségű a hitelezővédelem és az adósvédelem is, mindkettő feltételezi az ellenoldal áttekinthetőségét, ellenőrizhetőségét, „megbízhatóságát”. Az egyes gazdálkodók és fogyasztók, hitelezők és adósok érdeke ezen a téren nemzetgazdasági érdekévé összegeződik. A fontosabb gazdasági tevékenységek és az értékesebb dolgok (föld, épületek, gépek, járművek) számba vételében mind a forgalom egyes résztvevőinek, mind a közérdeknek a nyilvánosságigényét hivatottak kielégíteni elsősorban a cégjegyzék és a telekkönyv, továbbá az említett lajstromok és közhiteles nyilvántartások jogintézményei. A nyilvánosság elve ezen intézmények területén speciális alapelvként is érvényesül (pl. cégnyilvánosság elve; telekkönyvi nyilvánosság elve), és ez döntően hozzájárul a nyilvánosságnak a dologi jog egészében ható alapelvvé válásához.

4. A DOLOGI ÉS A KÖTELMI ÁTFEDÉSE

Bár a kötelmi (szerződési) jogban általában ismét a titkosság a főszabály (mint mondtuk, a szerződés a két fél „belügye”), ha azonban egy szerződés vagyoni státuszjogot érint, vagy az egyik fél vagyoni helyzetét alapjaiban befolyásolja (pl. az aktívák-passzívák arányát az utóbbi oldalra átbillenti), már szoros a kapcsolódás a dologi joghoz! Még egyértelműbb ez, ha a kötelmi alapügyletet egy dologi jogosultság (zálogjog) biztosítja. Az ilyen kötelmekben a nyilvánosságigény ugyanúgy felerősödhet mind közérdekből, mind magánérdekből, mind a dologi jogviszonyok körében. Ide sorolhatjuk a banki hitel- és kölcsönszerződéseket is. Egy-egy nagy összegű kölcsön súlyos teherként nehezdedhet az adós (természetes vagy jogi személy) vagyonára, több (sok) kölcsön pedig összességében veszélybe sodorhatja (ellehetetlenítheti) annak vagyoni státusát. Éppen ezért akár egy jelentős összegű kölcsön, akár további kölcsönök

folyósítása előtt bevett gyakorlat a hitelképesség előzetes vizsgálata, majd a fizetőképesség folyamatos ellenőrzése, csődközeli helyzet esetén pedig hitelezővédelmi intézkedések foganatosítása. Mind a Ptk. szerződési joga, mind pedig a Gt. társasági vagyont és a hitelezők érdekeit védő szabályanyaga bőven tartalmaz törvényi garanciákat a vagyoni (szerződéses, kereskedelmi) forgalom és a hitelezők (ideértve a köztartozások jogosultjaként az államot is) biztonsága érdekében. A garanciális szabályoknak a csőd- és felszámolási jogba, illetve a társaságok hitelezővédelmi szabályai körébe tartozó részét mindig is a cégnyilvánosság elve uralta. Ha egy adós vagyoni státusa megrendül, valamennyi hitelezőjének közös érdekévé válik a teljes bukás megelőzése, elhárítása, annak elkerülése, hogy a vagyonbukott adós őket is magával rántsa.

„Csődületük”, egyezségük, a maguk közül kiválasztott gondnok eljárása csakis valamennyiük szerződéseinek összesített adatai, ezek ismerete alapján lehet eredményes. A külön-külön titkos szerződések tartalmának kölcsönös feltárása és összegzése valamennyiüknek (és közvetve az adósoknak is) érdeke. A vagyonomérlegek nyilvánossága pedig gyakran (csőd nélkül is) a közérdeket (a tájékoztatást és az ellenőrizhetőséget) is szolgálja.

A pozitív adólista tehát semmiképpen sem tekinthető sem új, sem ismeretlen megoldásnak a vagyonjogban. Hasonló jogintézmények sokasága létezik régóta, a természetes jogfejlődés eredményeként, az ésszerűség-életszerűség-jogbiztonság követelményeinek megfelelően, garanciális feltételekkel övezve. Magának a pozitív adólistának azonban nem csak a hátrányok-veszélyek elkerülése, megelőzése lehet a funkciója, hanem előnyök szerzése is. Ez utóbbival kapcsolatban 2006 januárjában mint ombudsman nyilvánosságra hoztam egy állásfoglalást, amelyet állami és civil szervezetek, valamint néhány bank vezetőjének névre szólóan is megküldtem. A címzettek ezt az alábbiakban rövidítve ismertetett álláspontot osztották, egyetértéssel fogadták.

5. JAVAK ÉS ELŐNYÖK A TULAJDONJOGBAN

A Bankközi Adós- és Hitelinformációs Rendszer (BAR) két rendszerből áll: a vállalkozói rendszerben már megvalósult a teljes hitelszerződés-nyilvántartás, ugyanakkor a lakossági rendszerben csak negatív listás adatbázis található (tehát csak azt tartják nyilván, aki valamely pénzügyi intézménnyel kötött szerződését a törvényben részletezett módon megszegte). A Bankszövetség, a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete, valamint maguk a bankok is régóta szorgalmazzák az úgynevezett „pozitív adólista” bevezetését, és ehhez kérték az országgyűlési biztos állásfoglalását.

Országgyűlési biztosként kifejtett álláspontom szerint – *az érintettek tulajdonhoz való joga, illetve személyiségi jogainak védelme szempontjából – a pozitív adólista, vagyis az úgynevezett „jó adósok” nyilvántartása nem okozna alkotmányos jogokkal összefüggő visszásságot.*

A fentiekben említett lajstromoknak és a nyilvánosság elvének a személyi és vagyoni viszonyok körében alapvető társadalmi és gazdasági jelentősége van – mint láttuk –, elsősorban a *hitelezővédelem és a forgalom biztonsága* szempontjából. Ezek az elvek az Alkotmányban ugyan nem nevesítettek, ugyanakkor a piacgazdaságnak, a vállalkozás szabadságának, a tulajdonjog védelmének és a jogbiztonság alkotmányos elvének

szerves részét képezik, azokból levezethetők. A hitelnyújtók számára a *pozitív adólista egyértelműen előnyös lenne, hiszen a hitelező bank az eddiginél árnyaltabb képet kaphatna a hitelt felvevőkről, és így lehetővé válna a hitelnyújtás kockázatának pontosabb megítélése, illetve csökkentése, ugyanakkor a betétesek mint tulajdonosok biztonságának növelése.* Bankkölcsön esetén látszólag a bank a szerződő fél és a hitelösszeg folyósítója, de a pénz a betétesek tulajdona, annak biztonságát a bank köteles szavatolni.

A problémát a *hitelfelvevők előnszerzése* oldaláról megközelítve, a következőket kell leszögezni. Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény első kiegészítő jegyzőkönyvének 1. Cikke rögzíti: *„Minden természetes vagy jogi személynek joga van javai tiszteletben tartásához.”* A Strasbourgi Bíróság gyakorlata egyértelművé tette, hogy ez a megfogalmazás nem csupán a szűk értelemben vett tulajdon védelmére vonatkozik. A cikk hatálya alá – tehát a „javak” közé – tartoznak például a vagyoni értékű jogok is. Ezzel összhangban a Magyar Köztársaság Alkotmánybírósága is megállapította, hogy az Alkotmány 13. §-ának (1) bekezdése nemcsak a tulajdonjog, hanem az azzal összefüggő, más vagyoni értékű jogok biztosítására is vonatkozik (pl. az ún. „vásárolt” társadalombiztosítási jogosultságokra). Az alkotmányos tulajdonvédelem elvét a Ptk. bontja ki, és egyes elemeit alanyi jogokként nevesíti. Tekintettel arra, hogy a Ptk. 2. §-a értelmében a törvény védi a személyek vagyoni és személyhez fűződő jogait, továbbá törvényes érdekeit, a tulajdon védelméhez való jog minden dologi jogosultsággal kapcsolatos előnyre kiterjed, nem csupán a kifejezetten nevesítettekre. Hangsúlyozni kell továbbá, hogy a Ptk. értelmében a személyhez fűződő jogok – így a becsület és a jó hírnév is – a törvény védelme alatt állnak. A becsület és a jó hírnév az adott személy társadalmi megítélése, olyan kedvező értékítélet, amely az adott személlyel kapcsolatban rendelkezésre álló adatokon, információkon alapul. Ennek speciális esete az adós (hitelfelvevő) becsülete és jó hírneve („jó adós”), ami az általános jogvédelem részeként védett jog és törvényes érdek.

A külön is nevesített üzleti jó hírnévnek („goodwill”) és a hitelképességnek – amely a piacra lépés és a gazdasági versenyben való részvétel alapvető feltétele – manapság kiemelkedő piaci értéke van, amely gyakran a tényleges, „materiális” vagyonnál is többet ér egy vállalkozás számára. A *„jó adós” szakmai jó hírnevének, vállalkozói becsületének a megőrzése és növelése tehát az ő törvényes érdeke,* amely – mint ilyen – a törvény védelme alatt áll. A vállalkozói hitelnyilvántartás a *jó hitelműlttal rendelkező, megbízható ügyfeleknek megkönnyítheti a további hitelhez jutást:* a hitelebírási folyamat egyszerűbb, gyorsabb lehet, a listán szereplők adott esetben kedvezőbb feltételekkel (alacsonyabb kamattal, hosszabb időre, kevesebb biztosítékkal stb.) juthatnak hitelhez. A *lakossági rendszerben tervezett pozitív adólista ugyanilyen előnyöket kínálna a rendszeren törlesztő természetes személy adósoknak, tehát alanyi jogaik és törvényes érdekeik védelmét, illetve azok előmozdítását szolgálná.*

A tervezett lista tehát *egyaránt hasznos lehet a hitelezőknek és az adósoknak is.* Az előnyöknek külön-külön is, de különösen együttesen jelentős vagyoni értéke van, és ez – mint a jogosult javainak egyik eleme – alkotmányos védelem alatt áll. A „jó adósok” társadalmilag összesített értékének pedig közvetve felbecsülhetetlen nemzetgazdasági értéke is van.

6. KÉNYSZER ÉS/VAGY ÖNHIBA

A hitelfelvevőket fenyegető, túlzott mértékű kockázatvállalások és vagyoni veszélyhelyzetek megelőzése szempontjából külön vizsgálandó a pozitív adóslistanak mint új jogintézménynek a szerepe. A népi szólás évszázadokon át arra intett: „*Addig nyújtózkodj, ameddig a takaród ér.*” A protestáns etika, a puritán polgári erkölcs is szorgalomra, megtakarításra, felhalmozásra és gyarapításra szoktatott, a feleslegből is csak mértékletes költsékezést engedett, sőt jótékonytságot, adakozást is elvárt. Mára azonban nagyot változott a világ. A hedonizmusra hajló fogyasztói társadalomban – óriási marketing- és reklámnymás alatt – az emberek nem azt kérdezik először egy gerjesztett szükséglettel kapcsolatban, hogy „kell ez nekem?”, nem is azt, hogy „megengedhetem én ezt magamnak?”, hanem kijelentik, hogy „ezt én is megérdemlem”, vagy hogy „ez nekem is jár”. És ha nem telik rá, jön a hitel, a fogyasztási kölcsön, azaz nem az addigi megtakarításból és feleslegből költenek, hanem a jövőbeli, még nem is létező jövedelmükből, ami a „bérmunka társadalmában” ráadásul tömegeket érintően egyre bizonytalanabb. Mivel nálunk nincs több generáción át felhalmozott, széles társadalmi bázison, viszonylag egyenletesen megoszló anyagi fedezet (polgári tulajdon), ami akkor is biztonságot nyújt, ha a munkajövedelem átmenetileg csökken vagy kimarad, fokozott a veszélye annak, hogy egyre több adós nemcsak a jelene, de a jövője biztonságát is feléli, elherdálja. A költsékező, pazarló életmód a magánjogban évszázadokon át gondnokság alá helyezési ok volt, a „csalárd bukás” pedig büntett (1878: V. tc. 414. §), a „csődbüntett” pedig ma is az (1978: IV. tv. 290. §). Ellentmondásos reagálás ez a jog részéről a „felelőtlen eladósodás” emberi magatartására, hiszen egyfelől túri, sőt támogatja is, másfelől fenyegeti, sőt tiltja. Ebben a visszás szabályozási közegben reménykeltő próbálkozásnak tűnik az, ha a jog segíteni próbál. Mintegy megpróbálja megvédeni önmagával szemben a felelőtlen, finomabban fogalmazva, a pillanatnak élő, meggondolatlan, esendő embert. Ilyen próbálkozásnak tekintem én a pozitív adóslistát.

7. VAGYONVÉDELEM ÉS/VAGY SZEMÉLYES ADATVÉDELEM

A pozitív adóslistával szemben eddig a legkeményebb ellenérveket az adatvédelmi biztos sorakoztatta fel. Mielőtt ezeket sorra vennénk, meg kell jegyeznünk, hogy az ellenérvek csaknem egy évtizeddel ezelőtt fogalmazódtak meg, amikor még – egészen 2006-ig – jelentősen más társadalmi-gazdasági-szociális közeg jellemezte Magyarországot. A rendszerváltás első nagy hulláma elcsitult, a nemzetgazdaság évi 5–7%-os növekedést produkált, és folytatásként (2002-ben) a „jóléti rendszerváltás” ígéretével lehetett választást nyerni. 2006 nyarára azonban nem csak az illúziók foszlottak szét. A túlköltsékező államháztartás és vele a családi háztartások sokasága is válságba sodródott. Ebben az új közegben, ahogyan az állami redistribúció és az egyes nagy elosztórendszerek minden alapvető jogintézményét és jogosultságok tömegét, úgy a pozitív adóslista ellen és mellett szóló érveket is újra kell gondolni.

7.1. Fontos adatvédelmi ellenérv, hogy az adósok adatainak kezeléséhez való hozzájárulás valójában nem önkéntes, a hitelt felvevőknek nincs választási szabadságuk, a

fogyasztók kiszolgáltattak a banknak, no meg a fogyasztás kényszerének. Az érvelés nem helytálló, mivel van benne egy csúsztatás (finomabban: fáziseltolódás). A kényszerhelyzet valóban adott, ami azonban vagy szociális okból, vagy a marketing és reklám (agymosászerű) hatására, vagy a „trendi” magatartások követésének vágyából, vagy mindezek együttes hatására alakul ki. A kölcsönfelvétel ezt követő fázisában a listára kerülés „kényszer” nem ok, hanem okozat, olyan védekező funkciójú kényszer, ami éppen a megelőző kényszerek kockázataival és veszélyeivel szemben hat, azok ellen próbálja az adóst megvédeni. A hitelcsődök elkerülése ráadásul egyenként egyéni érdek, összegződve azonban nemzetgazdasági érdek, ami összefügg a tulajdoni, gazdasági rend biztonságával és a szociális biztonsággal is.

7.2. Egy adósság összege, egy adós több adósságának a végösszege pedig felfogható úgy, mint az adós személy „személyes adata”, de minősíthető „vagyon adata” is. Attól függ a minősítés, hogy a jogviszony alanyára vagy a tárgyára helyezzük-e a hangsúlyt. A magánjogban – mint a bevezetőben említett nyilvántartások, jegyzékek, lajstromok esetén –, lévén a magánjog döntően vagyoni jog, tipikusan az utóbbi kap nagyobb hangsúlyt. A dolog, az érték, a vagyontárgy megfogható, birtokban tartható, terhelhető, lényegét épp az állagának épsége és értékének állandósága adja, miközben a jogalanyok személye esetleg változhat is (átruházás, átengedés, engedményezés stb.). Az adatvédelmi törvény egyik súlyos hibája, hogy nem választja szét a személyes és vagyoni adatokat, nem súlyoz ezen jogi tények intenzitása és egymáshoz való viszonya, sorrendje, rendeltetése között. Természetes, hogy a jogtárgyakhoz jogalanyok is kapcsolódnak, így a vagyoni adatok is egyes személyekhez (az adósokhoz) kötődnek, nyilvántartásuknak, elemzésüknek, felhasználásuknak azonban elsődlegesen vagyoni jogi szempontból, egy-egy vagyoni státus terhelhetősége és védelme szempontjából van jelentősége, amihez képest másodlagos az adós konkrét személye. Ebből következően a valódi személyes (személyiségi) adatok köre az (azonosításhoz) minimálisan szükséges (releváns) adatokra szűkíthető (név, lakcím, születési hely és idő stb.).

8. ALKOTMÁNYOSSÁGI TESZT

A személyes adatok védelméhez fűződő alkotmányos alapjog korlátozásának tesztje a szükségesség, arányosság, alkalmasság elemeként vizsgálható, éppúgy, mint más alapjogok korlátozása esetén.

8.1. A pozitív adósslista *szükségessége* mellett két nyomós érv hozható fel: az egyik a belőle származó *előnyök szerzése*, a másik a hiánya miatt sokasodó hátrányok, *veszélyek elkerülése*. A többes szám használatából látható, hogy mindkét érv számos részletből tevődik össze, nem szűkíthető le egyetlen mozzanatra, mondjuk az alacsonyabb hitelkamatra (THM-re), vagy a túl magas (összesített) törlesztőrészletekre. Az előbbinél látjuk, hogy az adós becsületének, (üzleti) jó hírnevének, megbízhatóságának önmagában véve is vagyoni, forgalmi értéke van, ami ugyan összegszerűen nehezen fejezhető ki, de valójában „felbecsülhetetlen”. Az egyszerűbb, gyorsabb, a személyi és dologi biztosítékok nélküli hitel (-bírálat) akkor is jelentős előny, ha a kamat nem alacsonyabb, netán kicsit magasabb is az átlagnál. Ugyanígy a tömeges személyi és háztartási csődök

elkerülése (megelőzése) a szociális biztonság, a házasság (mint szerzeményi vagyonközösség) és a család, különösen a gyermekek érintettsége miatt nem egyszerűen egy adós magánérdeke: mögötte több nyomós közérdek is meghúzódik. A nemzetgazdaság stabilitása és a betétesek pénzének (tulajdonának) biztonsága külön is hangsúlyozandó, hiszen ez a gazdasági-szociális-kulturális jogok összességének materiális alapja és forrása. Ráadásul, ha és amennyiben a pozitív adólistát nagyobb súllyal latba eső, vagyoni nyilvántartásnak tekintjük, akkor arra a tulajdonkorlátozás alkotmánybíróági tesztjét kell alkalmazni, ami a szükségességhez *nem kíván meg valamely kényszerítő okot, hanem megeleghet a közérdekre való hivatkozással* (ABH. 1993. 373.; 380.). Még szélesebb körben megengedett közérdekből a szerződési szabadságba – egyben a tulajdonos rendelkezési jogába – történő beavatkozás, amely miatt az már alapjognak sem nevezhető, hiszen lényeges tartalmában nemcsak korlátozható, de korlátozandó, és korlátozva is van (ABH. 1991. 146.). Márpedig a pozitív adólista a hitelszerződéshez, azaz az adós mint tulajdonos rendelkezési szabadságához, vagyonának a megterheléséhez (vagy egy újabb, további passzívával való terheléséhez) kapcsolódik, tehát a tulajdonosi/szerződési szabadság korlátozásának tekintendő, ezért a szükségesség szempontjából enyhébb megítélés alá esik.

8.2. Az *arányosság* követelménye itt is azt jelenti, hogy a pozitív adólistához kapcsolódó előnyök jelentősebbek legyenek az általa okozott hátrányoknál (figyelemmel a remélt előnyökre és az eshetőleges hátrányokra is). Az előnyök és hátrányok szempontjából egyaránt a lakosság eddigi eladósodásából, valamint további eladósodásának mértékéből és üteméből kell kiindulni. A Magyar Nemzeti Bank adatai szerint a szabad felhasználású hitelek állománya két év alatt megnégyszereződött (2005 januárjában 188,1, 2007 januárjában 779,9 Mrd Ft), az autóvásárlásra felvett kölcsönök állománya pedig csaknem megháromszorozódott (2005 januárjában 82,7, 2007 januárjában 221,5 Mrd Ft), de az összes többi hitelfajtánál erőteljes a növekedés. A lakosság jelenleg *több mint hatezer milliárd forinttal* tartozik a pénzintézeteknek. A Magyar Nemzet újságírója, Szabó Eszter szerint „*ész nélkül adósodunk!*” De Suppán Gergely, a Takarékbank elemzője szerint is „*a lakosság viselkedése irracionális*”. A lakosság túladósodása – ezzel együtt az adósságszolgálat, továbbá a lakossági csődráta várható exponenciális emelkedése – mind-mind gyakorlati példákkal igazolható. A kockázatokkal és veszteségekkel együtt természetszerűleg nő a lakossági hitelezés költsége is. Ezt az ördögi kört, adósságspirált hivatott, ha nem is megszakítani, legalább az ésszerűség határai közé szorítani a pozitív adólista. A nagyságrend (amit a Marshall-segélyhez is hasonlított 2007–2013 közötti európai uniós fejlesztési források nagyságrendjéhez lehet mérni), valamint a tendencia miatt a pozitív adólistától remélt előnyök tehát messze meghaladják a személyes adatok kezeléséből adódó, vélt hátrányokat, amelyek ráadásul empirikusan nem is bizonyíthatók.

8.3. Ami pedig az *alkalmasság* kérdését illeti, az sokkal inkább banki üzletviteli, szakmai, illetve gyakorlati feladat. Ha igaz az, hogy a nemzetközi összehasonlító adatok és a hazai gyakorlati tapasztalatok alapján sem a bankként külön-külön vezetett, sem az egységes, de önkéntes listák nem hozták meg a kívánt változásokat, az egységes és kötelezővé tett pozitív adólista viszont jelentős előnyökkel jár, akkor jogilag az alkalmasság sem kérdőjelezhető meg. A pontosabb kockázatfelmérés, ezáltal a bankszektor

biztonsága, valamint a pénzügyi stabilitás közvetett hasznai mellett legalább három közvetlen és egyértelmű javulást szokás említeni: a lakosság eladósodása mérséklődik; a hitelek olcsóbbá válnak; a hitelcsődök száma csökken. Ezek akkor is meggyőző érvek, ha nálunk ma még csak logikai úton, matematikai modellekkel bizonyíthatók.

9. IGEN A POZITÍV ADÓSLISTÁRA

Összefoglalva az eddig mondottakat: az egységes és kötelező pozitív adóslista létrehozása mellett és ellen szóló jogi és jogon kívüli érveket egybevetve, az alkotmányossági mérleg nyelve az igen oldalára billen. Ez az új jogintézmény az adósok, a hitelezők, a pénzügyi szektor és a nemzetgazdaság egyensúlya és biztonsága szempontjából egyaránt szükséges és hasznos, más alapjogokra gyakorolt korlátozó hatása arányos, a kitűzött célok elérése pedig alkalmas. Azonban, mint minden hatalmas, sokirányú felhasználási lehetőséget magában rejtő adatbázis esetén, szigorú törvényi garanciákkal kell már a létrehozását, majd a felhasználását is körülírni, erre hivatott szakhatóság útján a törvényességét felügyelni, szem előtt tartva az egész folyamat alapjogi (alkotmányos) kontrollját is.